

Suhtlusvõrgustike mõjust võru kõnekeelele

Mari Mets

Tartu ülikooli teadur

Mis on suhtlusvõrgustik?

Sotsiolingvistikas moodustavad suhtlusvõrgustiku (lähemalt vt nt Milroy 1987) inimesed, kes on omavahel seotud. Sidemed, mis inimesi ühendavad, võivad olla erinevad, kuid kõige tavalisemad on sõprus-, sugulus-, töö- ja naabrussuhted. Nii kuuluvad kõik inimesed mingisse suhtlusvõrgustikku. Inimestevahelised sidemed võivad olla püsivad, kuid võivad ka nõrgeneda või isegi katkeda ning nende asemele võivad tekkida uued sidemed teiste inimestega. Seeläbi on võrgustikud (osaliselt) muutuvad kooslused, mille liikmed võivad vahetuda või liikuda erinevate võrgustike vahel. Liikmeid, kes liiguvad eri võrgustike vahel ega kuulu ühegi võrgustiku tuumikusse, nimetatakse perifeerseteks ehk nõrkadeks liikmeteks. Teatud võrgustikuga tugevalt seotud liikmeid nimetatakse tuumikliikmeteks. Kõige tavalisem on aga olukord, kus ühe võrgustiku liikmed võivad teatud võrgustikus olla tuumikuks, mõnes teises võrgustikus kuuluda aga perifeeriasse.

Eelnevast tulenevalt on kõige lihtsam jagada võrgustikke tihedalt ja nõrgalt seotuteks. Tihedalt seotud võrgustikus suhtlevad kõik liikmed omavahel. Lõdvalt seotud võrgustiku puhul ei tunne kõik võrgustiku liikmed üksteist, vaid suhtlevad ainult teatud liikmetega. Võrgustikke on määratletud ka teisiti: vahetud võrgustikud, teisesed võrgustikud ja passiivsed sidemed. Vahetusse võrgustikku kuuluvad pere ja lähedased sõbrad. Teise võrgustiku liikmed suhtlevad omavahel sageli, kuid nende vahel puudub otsene vaimne ja rahaline sõltuvus. Passiivsed sidemed ühendavad neid inimesi, kelle vahel puudub regulaarne kontakt, kuid suhted vastavate inimestega on siiski mingil määral olulised (nt kauged sugulased).

Võrgustiku liikmete vahel võivad olla ühe- või mitmetasandilised suhted. Ühetasandilisteks nimetatakse suhteid, kus võrgustiku liikmeid ühendab ainult üht laadi suhe, nt naabus. Mitmetasandiliste suhetega on tegemist siis, kui vastavaid suhteid on samade inimeste vahel mitut laadi, nt naabus, sõprus, töö.

Suhtlusvõrgustik ja keelekasutus

Keeleteaduses on suhtlusvõrgustikku nähtud kui teatud norme kandvat üksust, mis võib soodustada keelekujude säilimist või muutumist. Tugevalt seotud võrgustiku puhul, kus võrgustiku liikmed ei suhtle väljapoole võrgustikku jäävate liikmetega, on eeldatud, et niisugune võrgustikustruktuur soodustab paikkondliku keele säilimist. Nõrgalt seotud võrgustiku puhul on täheldatud, et niisugune võrgustik pakub soodsat pinnast keelemuutuseks – normid ei ole nii tugevad. Kuna tavaliselt kuuluvad igasse võrgustikku nii tuumik- kui ka perifeersed liikmed, siis on perifeerseid liikmeid nähtud sildadena, kes ühendavad eri võrgustikke, kandes nii ühe võrgustiku keelejooni teise võrgustikku ja vastupidi. Selleks et teatud keelejooned leviks, peavad need olema kas prestiižsed, ökonoomsed või keelekasutust lihtsustavad: kõiki uuendusi ei võeta omaks. Keelejoonte levikut on võimalik uurida näiva aja (võrreldes eri põlvkondade keelekasutust) ja reaajaga (võrreldes sama keelekollektiivi keelekasutust eri ajahetkel) meetodi abil (viimast meetodit on kasutanud nt Fowler¹ Labovi kaubamajade-uurimuse kordusanalüüsil ja Guy Bailey² inglise keele variantide uurimisel Texas).

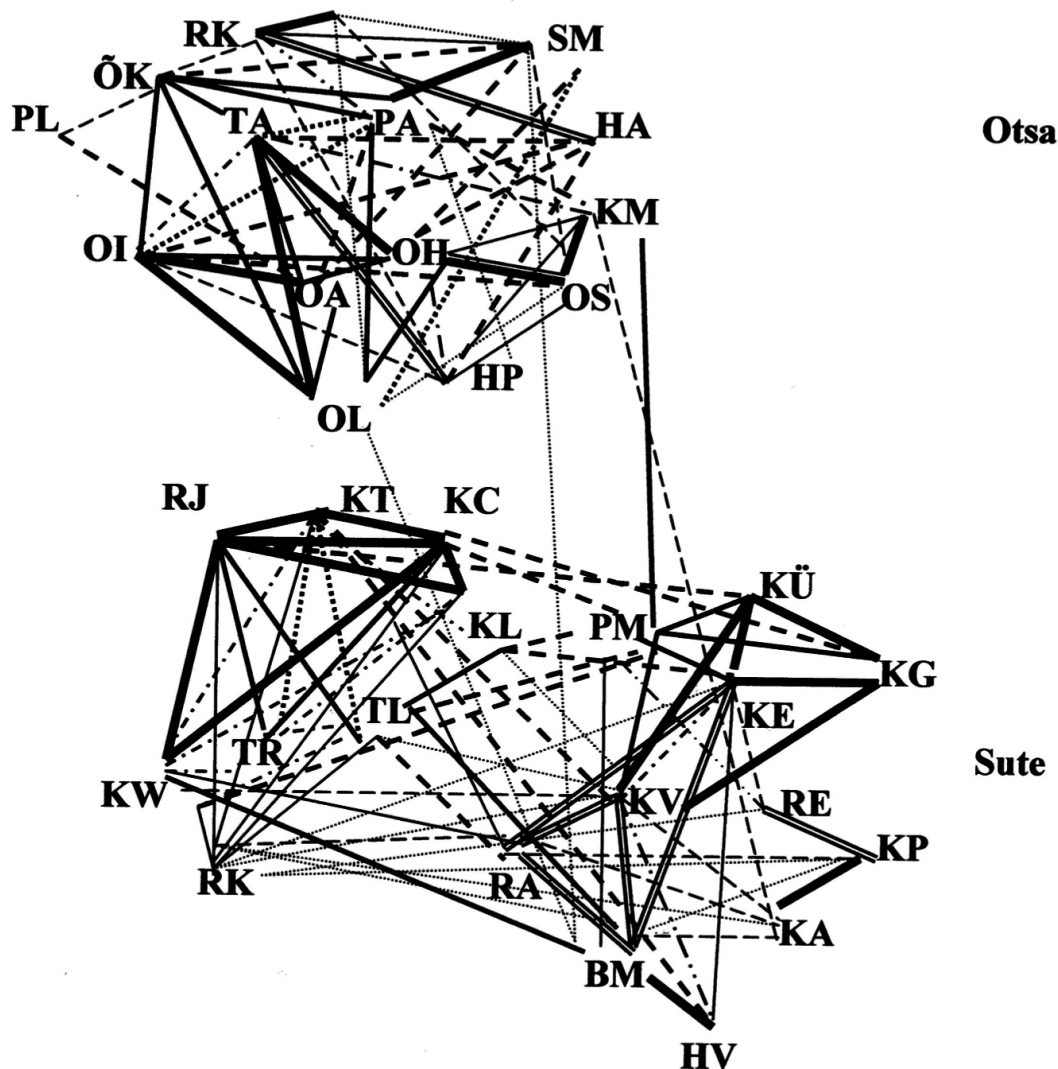
Võru kõnekeel ja suhtlusvõrgustik

Eesti kagunurgas kõneldav võru keel on teinud läbi mitmeid muutusi. 1990. aastatel on välja töötatud võru kirjakeele norm, mida kasutatakse (aja)kirjanduses. Muutunud on ka võru kõnekeel, mille kohta tehtud uurimused näitavad keelesiseseid lihtsustumistendentsi. Üksikute keelejoonte uurimine on näidanud, et teatud grammatilised lõpud ja tunnused võivad üldistuda geograafilisse piirkonda või ka grammatilistesse vormidesse, kuhu nad keeleajalooliselt või reeglipäraselt kuulunud ei ole. Sellised variaablid on seesütleva lõpp ja *tud*-kesksõna tunnus, mille kasutust artikli järgnevas osas on vaadeldud suhtlusvõrgustiku näitel. Materjal on kogutud kahest Vastseliina kihelkonna külast, Sutelt ja Otsalt. Lindistused on tehtud 1991. ja 2006. aastal. Küsitletud on kolme põlvkonda (vanem, keskmine, noorem), nii mehi kui ka naisi,

¹ Fowler, Joy 1986. The social stratification of (r) in New York City department stores, 24 years after Labov. New York University MS.

² Bailey, Guy 2002. Real and Apparent Time. – J. K. Chambers; P. Trudgill; N. Schilling-Estes (eds.) The Handbook of Language Variation and Change. Oxford: Blackwell Publishing, 312–332.

eri haridustasemega keelejuhte (kohalik alg-, põhi-, kesk- ja kaugemal omandatud keskeri-/kõrgharidus). Keelejuhid moodustavad suhtlusvõrgustiku, mille liikmeid seovad sugulus-, sõprus-, töö- ja naabrusuhted (vt joonis 1).

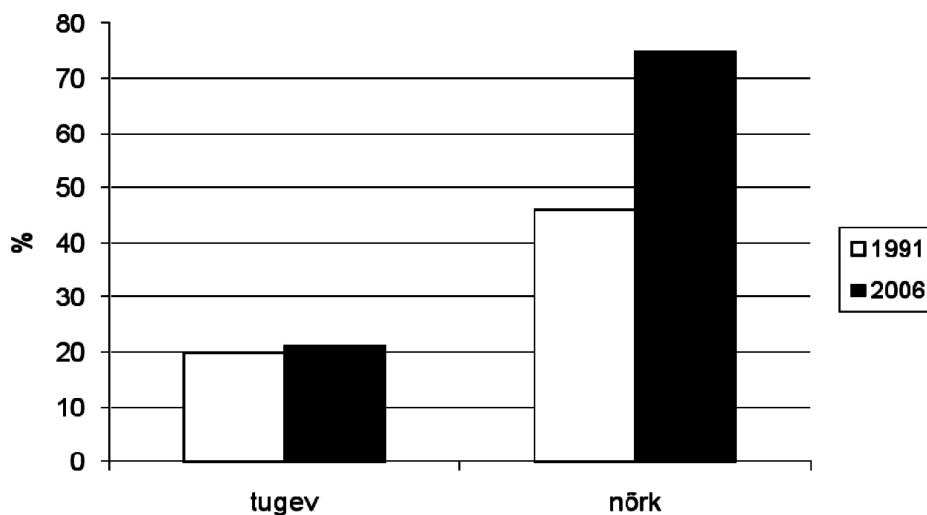
Joonis 1. Võrgustik 1991. aastal.

Joonte tähendused: pere ———; naaber ———, töökaaslane, sõber ———; töökaaslane, sõber - - -; sõber - - -; töökaaslane; pere, töökaaslane; naaber, sõber - - -; sugulane ———; sugulane, töökaaslane; pere, naaber ———.

Võrgustiku liikmed on jagatud kahte rühma: tuumik- ja perifeersed liikmed. Tuumikliikmed on kohaliku võrgustikuga tugevalt seotud (enamasti kohalikku päritolu, samast piirkonnast pärit abikaasa, kodus kasutatakse võru keelt, positiivne suhtumine võru kirjakeelde jms). Perifeersed liikmed on kohaliku võrgustikuga nõrgemalt seotud

(piirkonda mujalt kolinud, abikaasa väljastpoolt piirkonda, kasutavad võru keele kõrval palju eesti ühiskeelt, võru kirjakeelde suhtuvad halvustavalt jms). Tuumik- ja perifeersetel liikmetel seesütleva käände lõpu ja *tud*-kesksõna tunnuse kasutamise võrdlusele on eeldatud, et nende kõnepruugis võivad ilmned erinevused.

Keeleajalooliselt on Vastseliina kihelkonnas olnud seesütleva käände lõpuna kasutusel *-h*, nt *mõtsah* 'metsas'. Praeguseks on seal aga hakatud kasutama ka *n*-lõppu (nt *mõtsan* 'metsas'), mis on esialgselt kuulunud ainult läänevõru keelealale. *n*-lõpp on normeeritud ka võru kirjakeeles. Eri uurimused on näidanud, et *n*-lõpp on levimas suulises keelekasutuses vastavalt sellele, mida nooremate keelejuhtidega on tegemist. Oma roll võib siin olla ka suhtlusvõrgustikul (vt joonis 2).

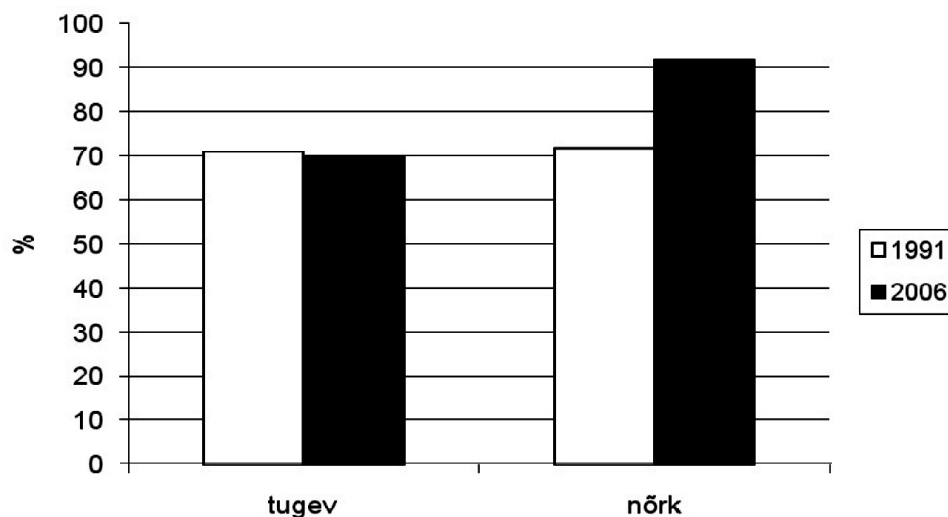
Joonis 2. *n*-lõpu osakaal võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Jooniselt 2 on näha, et võrgustikuga tugevalt seotud keelejuhtide ehk tuumikliikmete kõnepruugis on *n*-lõpu osakaal jäänud kahel ajahetkel samaks, võrgustikuga nõrgalt seotud keelejuhtidel ehk perifeersetel liikmetel on aga *n*-lõpu kasutus sagenenud. Võib oletada, et võrgustikuga nõrgalt seotud keelejuhid liiguvad eri võrgustike vahel ja soodustavad *n*-lõpu levikut piirkonnas (s.o idavõru keelealal), kuhu see ajalooliselt kuulunud ei ole.

Teine huvitav keelend, mis võru kõnekeele muutust peegeldab, on *tud*-kesksõna tunnus. Keeleajalooliselt on võru keeles *tud*-kesksõna vormides eristatud ainsust (*t*-tunnus) ja mitmust (*tU(q)*-tunnus³), nt

³ *U* näitab, et tunnus allub vokaalharmooniale, *q* tähistab võru kirjakeeles kõrisulghäälikut, mis võib suulises kõnes nimetatud tunnuse lõpus hääluda.

kiri om kirotõt ‘kiri on kirjutatud’ ja *kiräq ommaq kirotõduq* ‘kirjad on kirjutatud’. Selline eristus on normeeritud ka võru kirjakeelde. Suulises kõnes kipub aga nimetatud eristus kaduma: ainsuslike vormidega kasutatakse mitmuslikku $tU(q)$ -tunnust. Võrgustikuanalüüsiga saadud tulemused viitavad sellele, et tegemist on keelemuutusega, mis on levinud nii tuumik- kui ka perifeersete liikmete kõnepruugis (vt joonis 3).

Joonis 3. $tU(q)$ -tunnuse osakaal võrgustikuga tugevalt ja nõrgalt seotud keelejuhtide keelekasutuses 1991. ja 2006. aastal.

Jooniselt 3 on näha, et võrgustikuga tugevalt seotud tuumikul on kahe perioodi jooksul mitmusliku $tU(q)$ -tunnuse osakaal jäänud samaks, nõrgalt seotud perifeersedel liikmetel on nimetatud tunnuse kasutus aga mõnevõrra sagenenud. Niisugune tulemus võiks osutada sellele, et mitmusliku $-tU(q)$ üldistumiseke aitavad kaasa pigem võrgustikuga nõrgalt seotud keelejuhid.

Kokkuvõtteks

Suhtlusvõrgustikud on lihtne meetod uurida, millistest inimestevahelistest suhetelaadidest oleneb nende keelekasutus. Nimetatud meetodit on võimalik lisaks piirkondlikele keelekujudele rakendada ka näiteks vähemuskeele, koodivahetuse, kakskeelsuse jms uurimiseks. Siinses artiklis vaatluse all olnud võru kõnekeele ja suhtlusvõrgustiku seose põhjal võib öelda, et võru kõnekeeles on toimumas muutused, mis juhivad keelekasutajate seotusastmest kohaliku võrgustikuga: perifeersed liikmed soosivad uute keelendite levikut, tuumikliikmete keelekasutus

on reaalajas jäänud pigem samasuguseks. Vaatluse all olnud seesütleva käände lõpu ja *tud*-kesksõna tunnuse puhul on muutused toimunud võru keele sees (*-h* on vahetumas *n*-i vastu ja *-t* on asendumas *tU(q)*-ga), mitte eesti ühiskeele vahendite (seesütleva *s*-lõpp ja mineviku kesksõna *tud*-tunnus) abil.

Soovitusi edasilugemiseks

Bailey, Guy 2002. Real and Apparent Time. – The Handbook of Language Variation and Change. J. K. Chambers, P. Trudgill and N. Schilling-Estes (eds.). Oxford: Blackwell Publishing, 312–332.

Jüvä, Sullõv 1994. Till'okõnõ tiijuhtj võro kiräkeele manoq. Navi: Võrovaimu Selc.

Mets, Mari 2007. South Estonian written standard and actual spoken language: variation of the past participle markers. – *Linguistica Uralica* XLIII (3), 161–172.

Mets, Mari 2010. Suhtlusvõrgustikud reaalajas: võru kõnekeele varieerumine kahes Võrumaa külas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Mets, Mari; Kristiina Praakli 2007. Suhtlusvõrgustikud võrukeste keelelise käitumise tõlgendajaina. – *Keel ja Kirjandus* 10, 799–817.

Milroy, Lesley 1987. Language and Social Networks. Second edition. Oxford: Basil Blackwell.

Pajusalu, Karl; Eva Velsker; Ervin Org 1999. On recent changes in South Estonian: Dynamics in the formation of the inessiive. – *International Journal of the Sociology of Language*, 139, 87–103.